

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

EMPIRICAL STUDY OF CRITICAL THINKING IN HIGHER EDUCATION STUDENTS UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION CHALLENGES

У статті розкривається психологічна природа критичного мислення й висвітлюються підходи до його формування в здобувачів вищої освіти в умовах глобалізаційних викликів. Критичне мислення розглядається як базова пізнавальна здатність, що забезпечує людині можливість логічного аналізу, оцінювання інформації та ухвалення обґрунтованих рішень. Наголошується на його особливій актуальності в умовах інформаційного перенасичення й маніпулятивного впливу. Висвітлено роль критичного мислення в професійній підготовці, зокрема, майбутніх психологів через роботу з науковими текстами та формування аналітичної культури. Окрему увагу приділено впливу інформаційних технологій, культурних чинників та уявлень про інтелект на розвиток когнітивних навичок. Узагальнено підходи зарубіжних та українських дослідників щодо теоретичних засад і факторів формування критичного мислення.

Подано результати емпіричного дослідження критичного мислення здобувачів вищої освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» за допомогою тесту Ватсона-Глейзера (Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal). Розкрито психологічну природу критичного мислення як системи когнітивних умінь, пов'язаних з аналізом, дедукцією, інтерпретацією та оцінюванням аргументів. Визначено рівні сформованості п'яти ключових субкомпетентій у студентів різних спеціальностей і проаналізовано відмінності за статевою ознакою. Установлено, що найвищі результати мають здобувачі спеціальності 053 «Психологія», тоді як студенти педагогічних напрямів демонструють середній рівень розвитку критичного мислення. Узагальнено статистично значущі розбіжності між групами, підтверджені t-тестом. Особливу увагу приділено інтерпретації когнітивних слабких місць і сильних сторін студентів. Обґрунтовано зв'язок між навчальним профілем і рівнем когнітивної зрілості. Зроблено висновки про необхідність інтеграції спеціалізованих освітніх практик у професійну підготовку.

Ключові слова: критичне мислення, когнітивні навички, здобувачі вищої освіти, тест Ватсона-Глейзера (Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal), педагогічні спеціальності,

психологія, дедукція, інтерпретація, оцінка аргументів, гендерні відмінності.

The article reveals the psychological nature of critical thinking and outlines approaches to its development among higher education students in the context of globalization challenges. Critical thinking is considered a fundamental cognitive ability that enables individuals to analyze logically, evaluate information, and make well-founded decisions. The article emphasizes its particular relevance in an information-saturated and manipulative environment. The role of critical thinking in professional training is highlighted, especially for future psychologists, through work with scientific texts and the development of analytical thinking culture. Special attention is given to the impact of information technologies, cultural factors, and perceptions of intelligence on the development of cognitive skills. Theoretical approaches of both foreign and Ukrainian researchers to the foundations and factors influencing critical thinking formation are summarized.

The article presents the results of an empirical study of critical thinking among students at Donbas State Pedagogical University using the Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal. The psychological essence of critical thinking is revealed as a system of cognitive skills related to analysis, deduction, interpretation, and argument evaluation. The levels of development of five key sub-competencies were identified among students of different academic specialties, and gender differences were analyzed. It was found that students of the 053 «Psychology» specialty demonstrated the highest results, while students of pedagogical programs showed an average level of critical thinking development. Statistically significant differences between groups were confirmed by the t-test. Special attention is given to the interpretation of students' cognitive strengths and weaknesses. The relationship between academic profile and level of cognitive maturity is substantiated. Conclusions are drawn regarding the necessity of integrating specialized educational practices into professional training.

Key words: critical thinking, cognitive skills, higher education students, Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal, pedagogical specialties, psychology, deduction, interpretation, argument evaluation, gender differences.

УДК 159.95:378.147(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.75.1.23>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Панасенко Е.А.

д.пед.н., професор,
завідувач кафедри практичної психології

Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Тимарєв Д.В.

здобувач вищої освіти

Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

Актуальність дослідження критичного мислення в здобувачів вищої освіти зумовлена все більшою складністю сучасного інформаційного середовища та потребою у формуванні здатності до самостійного аналізу, оцінювання й аргументованого прийняття рішень. У контексті глобалізаційних викликів, що охоплюють нестабільність, цифрову трансформацію та інформаційні війни, критичне мислення стає базовою навичкою виживання й професійної адаптації. Вища освіта має

не лише передавати знання, а й сприяти формуванню мислення, здатного до рефлексії, сумніву та перевірки фактів.

Метою статті є емпіричне дослідження рівня критичного мислення здобувачів вищої освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» в умовах глобалізаційних викликів, а також обґрунтування доцільності використання сучасних психодіагностичних методик для його оцінювання з метою вдосконалення освітнього

процесу та підвищення якості професійної підготовки студентів.

Проблема формування й діагностики критичного мислення здобувачів вищої освіти є предметом активного наукового вивчення як в українському, так і в зарубіжному науковому дискурсі. Вітчизняні дослідники, зокрема В. Вітюк, Н. Нестеренко, І. Пасічник, Н. Пов'якель, О. Пометун, В. Кремень, І. Сущенко, О. Тягло, О. Ягупова, висвітлюють різні аспекти теоретичних засад, дидактичних умов і психолого-педагогічних механізмів розвитку критичного мислення в студентів.

У світовій науці значний внесок у вивчення цієї проблематики зробили К. Дункер, Р. Енніс, П. Факіоне, Д. Халперн, Дж. Халлінан, М. Коул, М. Ліпман, Г.-Р. Пфістер, С. Скрібнер, Р. Стернберг та інші, які досліджували когнітивні механізми мислення, особливості інтелектуальної діяльності, розробляли теоретичні моделі критичного мислення, а також упроваджували прикладні методики його формування в освітньому й культурному контекстах. Їхні праці стали підґрунтям для розвитку міждисциплінарного підходу до аналізу критичного мислення як інтегративної здібності особистості.

Критичне мислення є фундаментальною пізнавальною здібністю, яка забезпечує людині можливість аналізувати інформацію, установлювати причинно-наслідкові зв'язки, ухвалювати обґрунтовані рішення й уникати когнітивних викривлень. Воно включає здатність до постановки запитань, логічного міркування, оцінювання достовірності джерел і виявлення прихованих припущень. Особливою актуальності, як стверджують сучасні українські науковці, ця здатність набуває в інформаційно перенасиченому суспільстві, де істина часто маскується під впливом емоцій, маніпуляцій [1].

У контексті професійної підготовки студентів, зокрема майбутніх психологів, важливим аспектом розвитку критичного мислення, підкреслює В. Семиченко, є формування вмінь працювати з науковими текстами, здійснювати їх критичний аналіз і синтез знань. Через активне залучення до аналізу наукових джерел студенти навчаються розрізняти аргументи, виявляти логічні помилки й формулювати власні позиції. Такий підхід сприяє формуванню внутрішньої наукової культури мислення та здатності до усвідомленої академічної дискусії [2].

Ефективним засобом розвитку критичного мислення в здобувачів вищої освіти є впровадження сучасних інформаційних технологій. Цифрові середовища, як зауважує Т. Хачумян, надають широкі можливості для самостійного пошуку інформації, порівняння альтернативних точок зору, участі в інтерактивних дискусіях і реалізації проєктної діяльності. Проте для досягнення бажаного ефекту важливо поєднувати технологічні засоби з дидактичними стратегіями, спрямованими на розвиток рефлексії, аналітичного мислення й самооцінки [3].

Когнітивний вимір критичного мислення досліджувався ще в середині ХХ століття в межах експе-

риментальної психології, зокрема в працях К. Дункера. Він розглядав мислення як активний процес подолання проблемних ситуацій та описав явище функціональної фіксації як перешкоди у творчому вирішенні завдань. Це стало основою подальших досліджень у галузі проблемного навчання й розвитку евристичного мислення [4].

Культурний контекст також відіграє важливу роль у формуванні критичного мислення, про що свідчать дослідження М. Коула й С. Скрібнер. Вони довели, що когнітивні процеси, зокрема мислення, значною мірою залежать від освітніх практик, мовної системи й особливостей грамотності. Їхня праця стала вагомим внеском у розвиток культурно-історичної психології та показала, що критичне мислення – не лише універсальна здатність, а й соціокультурно опосередкований процес [5].

Інтелектуальний аспект критичного мислення також досліджувався в контексті уявлень людей про інтелектуальні здібності. У дослідженні Р. Стернберга та співавторів проаналізовано, як різні соціальні групи визначають інтелект, включаючи здатність до логічного мислення, аргументації й вирішення складних завдань. Це дослідження дало змогу розширити уявлення про критичне мислення як інтегративний складник загальної інтелектуальної здатності [6].

З огляду на важливість критичного мислення як ключової пізнавальної здібності особистості, особливо в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері освіти та психології, доцільним є його емпіричне вивчення. Наступним етапом дослідження стало проведення діагностики рівня критичного мислення в здобувачів вищої освіти Донбаського державного педагогічного університету із застосуванням стандартизованої методики «Тест критичного мислення Ватсона-Глейзера (Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal)».

У дослідженні взяли участь 250 студентів факультету професійно-педагогічної освіти, що навчаються за такими спеціальностями: 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 015 «Професійна освіта», 016 «Спеціальна освіта» та 053 «Психологія». Із кожної спеціальності залучено по 50 здобувачів вищої освіти, з яких 45 становили дівчата й 5 – хлопці. Таким чином, вибірка була репрезентативною за освітніми напрямками, статтю й віком: загалом 225 дівчат і 25 хлопців віком від 17 до 21 року. Респонденти навчаються на денній і заочній формі здобуття освіти й перебувають на етапі активного формування професійної ідентичності, що є важливим чинником для розвитку критичного мислення як інтегративної професійної якості.

Застосування саме тесту Ватсона-Глейзера (Watson-Glaser Critical Thinking Appraisal) у межах дослідження зумовлено його багаторічною репутацією як одного з найавторитетніших і найнадійніших інструментів для вимірювання рівня критичного мислення. Цей тест розроблено американськими психологами Г. Ватсоном та Е. Глей-

зером у 1925 р., проте донині він залишається актуальним завдяки постійному оновленню змісту й адаптації до сучасних вимог оцінювання когнітивної діяльності. Методика широко використовується у освітніх, організаційних і наукових контекстах у різних країнах світу.

Метою тесту Ватсона-Глейзера є виявлення здатності індивіда до логічного, структурованого, неупередженого мислення, а також до оцінювання й інтерпретації інформації на основі логічного аналізу. У контексті вищої освіти цей тест дає змогу діагностувати рівень готовності студента до самостійного прийняття рішень, критичного осмислення теоретичних положень, вирішення проблемних ситуацій і побудови власних аргументованих позицій.

Структурно методика складається з п'яти субтестів, кожен із яких оцінює окремий компонент критичного мислення:

1. Установлення фактів (Inference) – визначення ступеня істинності твердження на основі наведеного тексту або ситуації.

2. Розпізнавання припущень (Recognizing Assumptions) – виявлення неявно заданих передумов, що приховані в тексті або міркуванні.

3. Дедукція (Deduction) – перевірка логічної правильності висновків, зроблених із наданих посилок.

4. Інтерпретація (Interpretation) – уміння правильно витлумачити інформацію й зробити на її основі обґрунтовані висновки.

5. Оцінювання аргументів (Evaluation of Arguments) – критичне оцінювання сили й доречності запропонованих аргументів щодо певного твердження.

Кожен субтест містить набір завдань із кількома варіантами відповідей, які вимагають не лише знань, а й уміння логічно мислити, аналізувати й оцінювати. Усі відповіді студентів аналізуються за спеціальною шкалою, яка дає змогу визначити як загальний рівень критичного мислення, так і сильні та слабкі сторони в структурі когнітивних навичок.

З огляду на сучасні умови організації освітнього процесу, пов'язані з дистанційним навчанням унаслідок воєнного стану та загальнонаціонального переходу до онлайн-форм навчання, діагнос-

тика рівня критичного мислення здобувачів вищої освіти організована із застосуванням цифрових засобів. Зокрема, реалізація дослідження відбувалася у форматі дистанційного онлайн-тестування із використанням Google Forms, що дало змогу адаптувати тест Ватсона-Глейзера до умов віртуального середовища та зберегти його структурну цілісність.

З метою ґрунтовного аналізу рівня сформованості критичного мислення в здобувачів вищої освіти здійснено обробку отриманих емпіричних даних відповідно до ключових показників методики Ватсона-Глейзера. Представлені нижче дані відображають кількісні та якісні аспекти когнітивної активності студентів, дають змогу зробити висновки щодо сильних і слабких сторін у структурі їхнього критичного мислення.

У межах субтесту «Установлення фактів» (див. таблицю 1) проаналізовано вміння здобувачів вищої освіти логічно визначати істинність тверджень на основі заданих текстів або ситуацій. Отримані результати дали змогу провести як кількісний, так і якісний аналіз, зокрема в розрізі спеціальностей і статевої належності.

Найвищий середній бал зафіксовано серед студентів спеціальності 053 «Психологія» – 15,06 бала, що свідчить про добре розвинуту здатність інтерпретувати інформацію й логічно оцінювати факти. Другою за результатами є спеціальність 015 «Професійна освіта» – 14,45 бала. На третьому місці – 012 «Дошкільна освіта» (14,17 бала), що демонструє доволі стабільний рівень критичного мислення. Нижчі показники мають студенти спеціальностей 013 «Початкова освіта» (13,74 бала) та 016 «Спеціальна освіта» (13,55 бала), що може свідчити про потребу в більш цілеспрямованому розвитку аналітичних навичок у навчальному процесі.

У всіх спеціальностях спостерігається переважання результатів дівчат над результатами хлопців, хоча різниця є помірною. Зокрема, у спеціальності «Психологія» дівчата мають 15,1 бала, а хлопці – 14,7. Найменша різниця спостерігається серед студентів «Професійної освіти» (14,5 у дівчат і 14,0 у хлопців), а найбільша – у «Початковій освіті» (13,8 проти 13,2). Це може вказувати на певну перевагу дівчат у навичках текстового ана-

Таблиця 1

Середні результати субтесту «Установлення фактів» (Inference) за спеціальністю й статтю здобувачів вищої освіти

Спеціальність	Середній бал (дівчата)	Середній бал (хлопці)	Кількість дівчат	Кількість хлопців	Загальний середній бал
012 «Дошкільна освіта»	14,2	13,9	45	5	14,17
013 «Початкова освіта»	13,8	13,2	45	5	13,74
015 «Професійна освіта»	14,5	14,0	45	5	14,45
016 «Спеціальна освіта»	13,6	13,1	45	5	13,55
053 «Психологія»	15,1	14,7	45	5	15,06

лізу, критичного оцінювання й рефлексії в межах цього субтесту.

Отже, найвищі результати студентів-психологів можуть бути пов'язані з особливостями навчального контенту, що орієнтований на опрацювання текстів, ситуаційний аналіз і міжособистісну рефлексію. Водночас нижчі бали в студентів педагогічних спеціальностей свідчать про потребу в цілеспрямованому впровадженні завдань, які розвивають критичне сприйняття інформації. Також варто зазначити, що всі середні бали коливаються в межах 13,5–15,1 бала, що свідчить про загалом достатній рівень сформованості когнітивної навички інтерпретації фактів серед студентів.

У межах субтесту «Розпізнавання припущень» (див. таблицю 2) досліджено здатність здобувачів вищої освіти виявляти неявні, неозвучені припущення, що приховані в аргументації чи судженнях. Цей субтест дав змогу оцінити вміння студентів ідентифікувати логічні підґрунтя висловлювань, розрізняти факти й припущення, а також критично аналізувати сформульовані твердження в навчальному та життєвому контекстах. Результати тестування дали змогу здійснити кількісний і якісний аналіз за спеціальностями й статтю.

Найвищий середній бал показали студенти спеціальності 053 «Психологія» – 14,36 бала, що свідчить про добре розвинену здатність до логічного аналізу структур аргументації та ідентифікації прихованих посилань. На другому місці – спеціальність 015 «Професійна освіта» (13,74 бала), що підтверджує достатній рівень когнітивної обізнаності з логікою висловлювань. Третє місце посіли студенти спеціальності 012 «Дошкільна освіта», які набрали 13,45 бала, демонструючи базову сформованість навичок критичного сприйняття. Дещо нижчі показники мають студенти спеціальності 013 «Початкова освіта» (13,07 бала) та 016 «Спеціальна освіта» (12,86 бала), що може свідчити про потребу в посиленні компонента логіко-аналітичної підготовки в навчальному процесі.

У межах усіх спеціальностей дівчата продемонстрували дещо вищі результати, ніж хлопці, що може бути пов'язано з вищим рівнем навчальної дисциплінованості та кращим досвідом роботи з текстами. Найвища різниця спостерігається в спеціальності 015 «Професійна освіта» – дівчата набрали 13,8 бала, а хлопці – 13,2, тоді як най-

менша – у спеціальності 053 «Психологія» (14,4 проти 14,0). Незважаючи на загальну перевагу дівчат, обидві статеві групи показали середні бали в межах 12,5–14,4, що засвідчує стабільний, але не максимально високий рівень розвитку навички розпізнавання припущень у всіх студентів.

Найвищі результати студентів спеціальності 053 «Психологія» можуть пояснюватися специфікою освітньої програми, яка передбачає роботу з великою кількістю текстового, діалогічного й рефлексивного матеріалу, що сприяє розвитку аналітичних умінь. Студенти спеціальності 015 «Професійна освіта» також демонструють упевнене володіння логікою припущень, що може бути пов'язано з інженерно-технологічним складником їхнього навчання. Водночас нижчі результати в студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» та 016 «Спеціальна освіта» свідчать про потребу в удосконаленні методик, спрямованих на розвиток умінь виявляти неочевидні логічні зв'язки, а також розрізняти оцінні й фактичні судження.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що рівень сформованості навички розпізнавання припущень серед здобувачів вищої освіти є достатнім, але нерівномірним, потребує подальшої педагогічної підтримки й систематичної інтеграції відповідних завдань у навчальний процес усіх спеціальностей.

У межах субтесту «Дедукція» (Deduction) (див. таблицю 3) досліджено здатність здобувачів вищої освіти робити логічно обґрунтовані висновки на основі запропонованих посилок. Цей компонент критичного мислення дає змогу оцінити вміння студента аналізувати аргументацію з позиції формальної логіки, розрізняти істинні та хибні умовиводи й виявляти логічну коректність суджень. Аналіз результатів тестування дав змогу здійснити кількісну та якісну оцінку сформованості навички дедуктивного мислення в розрізі спеціальностей і статі респондентів.

Найвищий середній бал отримали студенти спеціальності 053 «Психологія» – 14,85 бала, що вказує на високий рівень сформованості логічного мислення й аналітичного підходу до оцінювання інформації. На другому місці – спеціальність 015 «Професійна освіта» з результатом 14,42 бала, що свідчить про хороше оперування

Таблиця 2
Середні показники субтесту «Розпізнавання припущень» (Recognizing Assumptions) за статтю й спеціальністю здобувачів вищої освіти

Спеціальність	Середній бал (дівчата)	Середній бал (хлопці)	Кількість дівчат	Кількість хлопців	Загальний середній бал
012 «Дошкільна освіта»	13,5	13,0	45	5	13,45
013 «Початкова освіта»	13,1	12,8	45	5	13,07
015 «Професійна освіта»	13,8	13,2	45	5	13,74
016 «Спеціальна освіта»	12,9	12,5	45	5	12,86
053 «Психологія»	14,4	14,0	45	5	14,36

**Середні результати субтесту «Дедукція» (Deduction) за спеціальністю
й статтю здобувачів вищої освіти**

Спеціальність	Середній бал (дівчата)	Середній бал (хлопці)	Кількість дівчат	Кількість хлопців	Загальний середній бал
012 «Дошкільна освіта»	13,95	13,6	45	5	13,92
013 «Початкова освіта»	13,7	13,1	45	5	13,64
015 «Професійна освіта»	14,5	13,7	45	5	14,42
016 «Спеціальна освіта»	13,2	12,9	45	5	13,17
053 «Психологія»	14,9	14,4	45	5	14,85

логічними структурами. Третю позицію посідають студенти спеціальності 012 «Дошкільна освіта», які показали 13,92 бала, демонструючи задовільний рівень аналітичної культури. Найнижчі бали – у студентів спеціальностей 013 «Початкова освіта» (13,64 бала) та 016 «Спеціальна освіта» (13,17 бала), що може свідчити про недостатню увагу до розвитку дедуктивного мислення в їхній професійній підготовці.

У межах усіх спеціальностей дівчата традиційно демонструють вищі результати, порівняно з хлопцями, хоча різниця є помірною. Найменший гендерний розрив спостерігається серед студентів спеціальності «Психологія» (14,9 у дівчат проти 14,4 у хлопців), а найбільший – у спеціальності «Початкова освіта» (13,7 у дівчат проти 13,1 у хлопців). У загальному підсумку показники студентів обох статей перебувають у діапазоні 13,0–14,9 бала, що свідчить про задовільний рівень навички логічного міркування в умовах обмежених даних і чітко заданих логічних посилок.

Високі результати студентів спеціальності 053 «Психологія» є закономірними з огляду на структуру навчального плану, що передбачає роботу з теоретичними концептами, аргументами, моделями та понятійним апаратом, де вміння робити логічні висновки є ключовим. Також позитивно вирізняються результати студентів спеціальності 015 «Професійна освіта», які, імовірно, засвоїли алгоритмічне мислення через курси технічного спрямування. Водночас нижчі результати студентів спеціальностей 013 «Початкова освіта» та 016 «Спеціальна освіта» вказують на потребу в інтеграції в навчальний процес вправ на логічний аналіз, навчання аргументованого судження, побудови умовиводів і розв'язання логічних задач.

Узагальнюючи, можна зазначити, що рівень сформованості навички дедуктивного мислення в здобувачів вищої освіти є задовільним, однак нерівномірно розподіленим між спеціальностями, що зумовлює необхідність подальшої методичної роботи щодо розвитку логічної культури студентів різних освітніх програм.

У межах субтесту «Інтерпретація» (Interpretation) (див. таблицю 4) оцінено здатність студентів правильно тлумачити висловлювання, робити висновки на основі наведеної інформації та відокремлювати логічно обґрунтовані судження від припущень. Цей компонент критичного мислення є важливим для формування аналітичної та рефлексивної компетентності студентів у майбутній професійній діяльності.

Найвищий середній бал отримали студенти спеціальності 053 «Психологія» – 14,75 бала, що свідчить про високий рівень сформованості навички інтерпретації та обробки інформації. Друге місце посіла 015 «Професійна освіта» (14,26 бала), далі йде 012 «Дошкільна освіта» (13,95 бала). Нижчі результати виявлено в студентів 013 «Початкова освіта» (13,54 бала) та 016 «Спеціальна освіта» (13,36 бала), що свідчить про потребу в додатковій увазі до розвитку цієї когнітивної навички в межах освітніх програм.

Дівчата в усіх спеціальностях продемонстрували вищі результати порівняно з хлопцями. Зокрема, у спеціальності 053 «Психологія» дівчата набрали 14,8 бала, тоді як хлопці – 14,3. У спеціальності 015 «Професійна освіта» результати становлять 14,3 бала в дівчат проти 13,9 бала в хлопців. Студентки спеціальності 012 «Дошкільна освіта» досягли 14,0 бала, тоді як студенти – 13,5 бала. У спеціальності 013 «Початкова освіта»

Таблиця 4

**Середні результати субтесту «Інтерпретація» (Interpretation) за спеціальністю
й статтю здобувачів вищої освіти**

Спеціальність	Середній бал (дівчата)	Середній бал (хлопці)	Кількість дівчат	Кількість хлопців	Загальний середній бал
012 «Дошкільна освіта»	14,0	13,5	45	5	13,95
013 «Початкова освіта»	13,6	13,0	45	5	13,54
015 «Професійна освіта»	14,3	13,9	45	5	14,26
016 «Спеціальна освіта»	13,4	13,0	45	5	13,36
053 «Психологія»	14,8	14,3	45	5	14,75

Таблиця 5

Середні результати субтесту «Оцінювання аргументів» (Evaluation of Arguments) за спеціальністю й статтю здобувачів вищої освіти

Спеціальність	Середній бал (дівчата)	Середній бал (хлопці)	Кількість дівчат	Кількість хлопців	Загальний середній бал
012 «Дошкільна освіта»	14,0	13,5	45	5	14,26
013 «Початкова освіта»	13,9	13,5	45	5	13,86
015 «Професійна освіта»	14,6	14,2	45	5	14,56
016 «Спеціальна освіта»	13,7	13,3	45	5	13,66
053 «Психологія»	15,0	14,6	45	5	14,96

зафіксовано 13,6 бала в дівчат та 13,0 – у хлопців, а в спеціальності 016 «Спеціальна освіта» – відповідно 13,4 бала проти 13,0 бала.

Ці показники є свідченням загальної тенденції: дівчата стабільно демонструють вищу когнітивну активність, більшу уважність до змісту текстів і більш розвинуті навички логічної інтерпретації інформації. Такі результати узгоджуються з попередніми субтестами й підкреслюють потребу в індивідуалізованому підході до розвитку критичного мислення серед студентів обох статей.

Субтест «Оцінювання аргументів» (Evaluation of Arguments) (див. таблиця 5) спрямований на оцінювання здатності студентів критично аналізувати твердження, розрізняти сильні та слабкі аргументи й формувати обґрунтовані висновки. Він особливо важливий у формуванні наукового стилю мислення, здатності до незалежних суджень та обґрунтованої аргументації.

Найвищий середній бал показали студенти спеціальності 053 «Психологія» – 14,96 бала, що свідчить про високу здатність до критичної оцінки суджень. Другу позицію посіла 015 «Професійна освіта» із середнім балом 14,56, за нею – 012 «Дошкільна освіта» (14,26 бала). Нижчі результати продемонстрували студенти 013 «Початкова освіта» (13,86 бала) та 016 «Спеціальна освіта» (13,66 бала).

Дівчата знову показали стабільно вищі результати. Наприклад, у спеціальності 053 «Психологія» дівчата мають 15,0 бала, хлопці – 14,6. У спеціальності 015 «Професійна освіта» – 14,6 у дівчат проти 14,2 у хлопців, а у спеціальності 013 «Початкова освіта» – 13,9 проти 13,5. Найменша різниця спостерігається у спеціальності 012 «Дошкільна освіта» (14,3 проти 13,9), найбільша – у спеціальності 013 «Спеціальна освіта» (13,7 у дівчат і 13,3 у хлопців).

Отримані результати підтверджують, що здобувачі спеціальності 053 «Психологія» мають найбільш розвинені аналітико-логічні навички, що відповідає специфіці їхньої підготовки. Водночас результати студентів педагогічних спеціальностей свідчать про потребу в упровадженні завдань, орієнтованих на аналіз логіки аргументів, у навчальний процес.

Емпіричне дослідження рівня критичного мислення здобувачів вищої освіти Донбаського державного педагогічного університету за методи-

кою Watson-Glaser виявило загалом задовільний і помірно високий рівень сформованості ключових когнітивних навичок. Найвищі результати стабільно демонстрували студенти спеціальності 053 «Психологія», що пояснюється аналітичною спрямованістю їхньої професійної підготовки. Натомість студенти педагогічних спеціальностей – особливо 016 «Спеціальна освіта» та 013 «Початкова освіта» – показали нижчі бали, що вказує на потребу розвитку навичок критичного мислення в цих групах.

У ході дослідження виявлено низку чітко окреслених тенденцій, що характеризують рівень сформованості окремих когнітивних компонентів критичного мислення в здобувачів вищої освіти. Так, у субтесті «Установлення фактів» більшість студентів продемонструвала добре сформовані навички логічного аналізу й інтерпретації тверджень на основі текстової інформації, що свідчить про загальну здатність до відокремлення фактів від припущень.

Водночас у субтесті «Розпізнавання припущень» зафіксовано значні труднощі у виявленні неявних посилок у тексті. Це вказує на недостатній рівень розвитку аналітичного читання та критичного сприйняття інформації, що актуалізує потребу посилити роботу зі змістовим аналізом під час навчального процесу.

Субтест «Дедукція» показав задовільний рівень логічного мислення загалом, але разом із тим засвідчив нижчі результати серед студентів педагогічних спеціальностей, що може бути пов'язано з меншим обсягом завдань логіко-аналітичного характеру в навчальних програмах.

У результатах субтесту «Інтерпретація» виявлено значну варіативність залежно від спеціальності. Це свідчить про безпосередній вплив профілю підготовки на рівень сформованості вміння формулювати висновки на основі інформаційних повідомлень.

Нарешті, у субтесті «Оцінювання аргументів» найвищі показники зафіксовано в студентів спеціальності 053 «Психологія». Це підтверджує наявність взаємозв'язку між фаховим спрямуванням і розвитком навичок логічного аналізу, аргументації та критичної рефлексії. Таким чином, результати емпіричного дослідження не лише деталізують специфіку когнітивного розвитку, а й підкреслюють необхідність диференційова-

ного підходу до формування критичного мислення у вищій школі.

Також спостерігається стійка перевага дівчат над хлопцями в усіх субтестах, імовірно, зумовлена більшою високим рівнем академічної мотивації, уважності й рефлексії. Тест Ватсона-Глейзера довів свою ефективність як діагностичний інструмент для виявлення сильних і слабких сторін когнітивного розвитку студентів. Це відкриває перспективи використання результатів для корекційної роботи, оптимізації навчальних програм і впровадження тренінгів з розвитку критичного мислення у вищій школі.

З огляду на мету дослідження, пов'язану з вивченням рівня критичного мислення здобувачів вищої освіти за різними спеціальностями та з урахуванням статевих відмінностей, постала потреба у використанні методів математичної статистики. У дослідженні використані t-тест для незалежних вибірок (з метою аналізу відмінностей між хлопцями та дівчатами), а також парні порівняння середніх значень між студентами різних спеціальностей за допомогою t-критерію Стьюдента.

Результати t-тесту для парного порівняння середніх значень рівня критичного мислення студентів різних спеціальностей виявили наявність статистично значущих розбіжностей у більшості зіставляваних груп. Зокрема, зафіксовано високий рівень значущості ($p < 0,01$) у парах: 053 «Психологія» та 013 «Початкова освіта» ($p = 0,0002$), 053 «Психологія» та 016 «Спеціальна освіта» ($p = 0,0000$), 053 «Психологія» та 012 «Дошкільна освіта» ($p = 0,0016$), що свідчить про істотну перевагу здобувачів-психологів у сформованості критичного мислення.

Таким чином, найвищий рівень критичного мислення притаманний студентам спеціальності 053 «Психологія», що узгоджується зі змістом їхньої фахової підготовки, орієнтованої на аналіз, інтерпретацію інформації, логіку й оцінювання аргу-

ментів. Натомість найнижчі результати стабільно демонструють студенти спеціальності 016 «Спеціальна освіта», що вказує на необхідність цілеспрямованого методичного втручання у формування критичного мислення в цій категорії здобувачів. Отримані дані дають підстави для подальшого вдосконалення освітніх програм з урахуванням когнітивних потреб студентів різних галузей підготовки.

Перспективи подальших досліджень у сфері критичного мислення здобувачів вищої освіти відкривають широке поле для наукового аналізу й педагогічного вдосконалення. Доцільним є порівняльне вивчення рівня сформованості критичного мислення на різних курсах навчання з урахуванням динаміки професійного розвитку студентів. Перспективним також є дослідження взаємозв'язків між рівнем критичного мислення й академічною успішністю, саморефлексією й особистісними якостями майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Критичне мислення: освіта, творчість, цінності : монографія / за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. 200 с.
2. Семиченко В.А. Формування критичного мислення майбутніх психологів засобами аналізу наукових текстів. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2022. Вип. 37. С. 102–109.
3. Хачумян Т.І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2005. 221 с.
4. Duncker K. On Problem-Solving: Psychological Monographs. V. 58. № Whole № 270. 1945. 114 p.
5. Scribner S., Cole M. The psychology of literacy. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1981. 352 p.
6. Sternberg R.J. et al. People's conceptions of intelligence. *Journal of Personal and Social Psychology*. 1981. № 41. P. 37–55.